

پایان نامه کارشناسی ارشد

رشته ارتباطات

گرایش حج و زیارت

موضوع

اصول ارتباطات در سیره و سخن امام علی 7

استاد راهنما

حجت الاسلام و المسلمین بیات (زید عزه)

دانشجو:

مهدی متانت

شهریور ۱۳۹۳

تمام حقوق این اثر متعلق به دانشگاه قرآن و حدیث می باشد.

سپاس‌گزاری

«الْحَمْدُ لِلَّهِ بِجَمِيعِ مَحَامِدِهِ كُلِّهَا عَلَى جَمِيعِ نِعَمِهِ كُلِّهَا»

سپاس‌ خدای بزرگ را که بر ما منت نهاد و ما را به دین حق رهنمون ساخت و توفیق آموختن داد.

همچنین برای تمام عزیزانی که مرا در تدوین و نگارش این پایان‌نامه یاری کردند به ویژه همسر فداکارم –

که بدون تردید، سامان یافتن این پژوهش بدون همراهی ایشان میسر نمی‌شد – تشکر می‌نمایم.

چکیده

انسان به جهت اجتماعی بودن، ناگزیر به برقراری ارتباط با سایر انسان‌هاست. از اولویت‌های ادیان آسمانی، بعد از اطاعت و پرستش خداوند، راه چگونگی زیستن است که یکی از زیر شاخه‌های آن آموختن مهارت‌های ارتباطی است.

دین اسلام به عنوان کامل‌ترین دین الهی در جهت آموزش اصول زیستن به مخاطبان خود اهتمام داشته است. این نوشتار در صدد بازبانی آموزه‌های اصول ارتباطی در سیره امیرالمؤمنین می‌باشد.

در سیره ارتباطی میان فردی امام علی، از اصول بیان و سخن به عنوان شاخصه ای مهم یاد شده که در پرتو آن نشان می‌دهد که ایشان در تمامی مراحل ارتباط گیری، به این مطلب اهتمام ویژه ای داشتند و یک ارتباط موفق را مرهون گفتار درست و مناسب می‌دانستند.

در رفتار و کلام ایشان، تمامی ارتباطات، دارای حق و حقوق متعددی است و اخلاق، اساسی ترین اصل برای آغاز و استمرار روابط انسانی می‌باشد.

در این تحقیق که به صورت کتابخانه ای انجام شده است، این نتیجه به دست آمد که از دیدگاه امیرالمؤمنین، بکارگیری اصولی خاص بر مؤلفه‌های ارتباطی تأثیر گذاشته و به سلامت و پویایی هر چه بیشتر روابط انسانی در جامعه امروزی کمک می‌کند.

کلیدواژه‌ها

امام علی⁷، اصول، سیره، ارتباط، ارتباطات انسانی.

فهرست مطالب

فصل اول: کلیات و مفاهیم.....	۱
۱,۱ بیان مساله.....	۲
۱,۲ اهمیت و ضرورت.....	۲
۱,۳ سؤالات تحقیق.....	۴
۱,۴ پیشینه تحقیق.....	۴
۱,۵ تعریف نظری مفاهیم.....	۵
۱,۵,۱ ارتباط.....	۶
۱,۵,۱,۱ انواع ارتباطات انسان.....	۶
الف) با خدا.....	۶
ب) باخود.....	۶
ج) باطبیعت.....	۶
د) با دیگران.....	۷
معنای ارتباط.....	۷
ویژگی‌های ارتباطات انسانی.....	۸
هدف از ارتباطات انسانی.....	۱۰
انواع ارتباط انسانی:.....	۱۰
۱,۵,۱,۲ مدل‌های ارتباطی.....	۱۳
الف) مدل‌های خطی.....	۱۳
ب) مدل‌های تعاملی.....	۱۳
ج) مدل‌های تبادلی.....	۱۴
۱,۵,۱,۳ عناصر ارتباط.....	۱۴
عناصر اصلی.....	۱۵
الف: فرستنده.....	۱۵
ب: گیرنده.....	۱۵
ج: پیام.....	۱۵
د: ابزار.....	۱۵

عناصر فرعی.....	۱۵
الف: پس فرست.....	۱۵
ب: بازخورد.....	۱۶
ج: فیلتر.....	۱۶
د: پارازیت.....	۱۶
سیره	۱,۵,۲ ۱۶
امام علی 7.....	۱,۵,۳ ۱۷
از ولادت تا بعثت.....	۱۸
از بعثت تا درگذشت پیامبر.....	۱۸
از رحلت پیامبر 9 تا پایان خلافت و شهادت ایشان	۱۹
فصل دوم: اصول سخن در کلام و سیره ارتباطی امام علی 7؟.....	۲۱
مقدمه.....	۲۲
۲,۱ اصل تسهیل و ساده گویی.....	۲۳
۲,۲ اصل تناسب.....	۲۵
۲,۲,۱ تناسب با فهم و روحیات مخاطب.....	۲۵
۲,۲,۲ تناسب با سن مخاطب.....	۲۹
۲,۲,۳ تناسب با زمان.....	۳۰
۲,۲,۴ تناسب با مکان.....	۳۲
۲,۲,۵ تناسب با زبان مخاطب.....	۳۲
۲,۲,۶ تناسب با مذهب.....	۳۴
۲,۲,۷ تناسب با موضوع.....	۳۵
۲,۳ اصل جذابیت و تنوع.....	۳۶
۲,۳,۱ تشبیه و تمثیل.....	۳۶
۲,۳,۲ بیان تاریخ و داستان.....	۳۷
۲,۳,۳ استفاده از شعر.....	۳۷
۲,۴ اصل صراحت.....	۳۸
۲,۵ اصل فصاحت و بلاغت.....	۴۰
۲,۶ اصل کمیت و کیفیت.....	۴۳

فصل سوم: حق مداری در سخن و سیره ارتباطی امام علی؟7	۴۶
مقدمه	۴۷
معنای حق	۴۷
ویژگیهای حق	۴۸
دو طرفه بودن حق	۴۸
همگانی بودن حق	۴۸
باعث قوام و پایداری	۴۹
۳,۱ رعایت حق مادر	۵۰
۳,۲ رعایت حق پدر	۵۱
۳,۳ رعایت حق دشمن	۵۳
۳,۳,۱ دشنام ندادن به دشمن	۵۳
۳,۳,۲ منع وارد شدن بی اجازه به داخل خانه‌های دشمن	۵۴
۳,۳,۳ منع از آزار زنان دشمن	۵۵
۳,۳,۴ منع کشف عورت	۵۵
۳,۳,۵ منع از آب بستن به روی دشمن	۵۶
۳,۳,۶ وفای به عهد و دوری از خیانت	۵۶
۳,۴ رعایت حق دوست	۵۸
۳,۴,۱ نهی از بدی‌ها	۶۰
۳,۴,۲ بخشش لغزش‌ها	۶۰
۳,۴,۳ فریادرسی	۶۱
۳,۴,۴ دفاع از آن‌ها	۶۲
۳,۴,۵ عذر تراشی	۶۲
۳,۵ رعایت حق فرزند	۶۳
۳,۵,۱ حقوق فرزند	۶۴
۳,۵,۱,۱ نامگذاری نیکو	۶۴
۳,۵,۱,۲ تأدیب نیکو	۶۴
۳,۵,۱,۳ آموزش قرآن	۶۵
۳,۵,۲ چند نکته در حقوق فرزندان	۶۵

سرعت در ادای حقوق.....	۳,۵,۲,۱	۶۵
نحوه ادای حق.....	۳,۵,۲,۲	۶۶
زمان مناسب در ادای حق.....	۳,۵,۲,۳	۶۶
ادای حق بطور کامل.....	۳,۵,۲,۴	۶۷
رعایت حق همسایه.....	۳,۶	۶۸
رعایت حق زن و همسر.....	۳,۷	۷۰
حق برخورداری از کمک همسر در خانه.....	۳,۷,۱	۷۲
حق برخورداری از کارهای متناسب با ماهیت زن.....	۳,۷,۲	۷۴
حق مصونیت از سوء معاشرت.....	۳,۷,۳	۷۴
حق برخورداری از سلامت روانی.....	۳,۷,۴	۷۶
حق برخورداری از اقتصاد و معیشت مناسب.....	۳,۷,۵	۷۶
فصل چهارم: اخلاق مداری در سخن و سیره ارتباطی امام علی؟.....	۷۸	
مقدمه.....	۷۹	
معنای اخلاق.....	۷۹	
اهمیت اخلاق.....	۸۰	
راه دستیابی به اخلاق.....	۸۱	
اصل تشکر و سپاسگذاری.....	۴,۱	۸۱
اهمیت سپاسگذاری.....	۴,۱,۱	۸۱
اصل، تشکر و تشویق است نه تنبیه.....	۴,۱,۲	۸۳
سپاسگذاری در سیره امام.....	۴,۱,۳	۸۴
اصل تغافل.....	۴,۲	۸۵
اهمیت تغافل.....	۴,۲,۱	۸۵
تفاوت غفلت با تغافل.....	۴,۲,۲	۸۶
تغافل در سیره امام.....	۴,۲,۳	۸۶
اثرات تغافل.....	۴,۲,۴	۸۷
سرانجام رسیدن کارها.....	۴,۲,۴,۱	۸۷
زندگی خوش.....	۴,۲,۴,۲	۸۷
اصل تکریم.....	۴,۳	۸۸

۴,۳,۱	اهمیت تکریم.....	۸۸
۴,۳,۲	تکریم در سیره امام.....	۸۹
۴,۴	اصل تواضع.....	۹۳
۴,۴,۱	اهمیت تواضع.....	۹۳
۴,۴,۲	تواضع در سیره امام.....	۹۳
۴,۴,۳	نتایج تواضع.....	۹۴
۴,۴,۳,۱	دستیابی به عزت و بزرگی.....	۹۴
۴,۴,۳,۲	رسیدن به موفقیت.....	۹۴
۴,۴,۳,۳	جلب محبت انسان‌ها.....	۹۵
۴,۵	اصل حسن ظن و مثبت نگری.....	۹۶
۴,۵,۱	اهمیت حسن ظن.....	۹۶
۴,۵,۲	حسن ظن در سیره امام.....	۹۷
۴,۵,۳	فواید حسن ظن.....	۹۸
۴,۵,۳,۱	آسایش خاطر و دوری از درد و رنج.....	۹۸
۴,۵,۳,۲	دستیابی به اهداف.....	۹۹
۴,۵,۳,۳	جلب محبت و دوستی.....	۹۹
۴,۵,۳,۴	مثبت گرایی.....	۹۹
۴,۶	اصل رفق و مدارا.....	۱۰۰
۴,۶,۱	اهمیت رفق و مدارا.....	۱۰۰
۴,۶,۲	رفق و مدارا در سیره امام.....	۱۰۱
۴,۷	اصل صبر و شرح صدر.....	۱۰۳
۴,۷,۱	اهمیت صبر.....	۱۰۳
۴,۷,۲	صبر در سیره امام.....	۱۰۶
۴,۸	اصل اعتنا و گوش دادن فعال.....	۱۰۷
۴,۸,۱	اهمیت اعتنا و گوش دادن فعال.....	۱۰۷
۴,۸,۲	اعتنا و گوش دادن در سیره امام.....	۱۰۸
۴,۸,۳	گوش دادن غیر از شنیدن است.....	۱۰۸
۴,۹	اصل یک رنگی.....	۱۰۹

۴,۹,۱	تعریف یک رنگی.....	۱۰۹
۴,۹,۲	اهمیت یک رنگی.....	۱۰۹
۴,۹,۳	یک رنگی در سیره امام.....	۱۱۰
فصل پنجم: نتایج و پیشنهادات.....		
۵,۱	نتایج.....	۱۱۲
۵,۲	پیشنهادهات.....	۱۱۳
منابع و مأخذ.....		
منابع فارسی.....		
منابع عربی.....		
		۱۱۵
		۱۱۸

فصل اول: کلیات و مفاهیم

۱,۱ بیان مساله

ارتباط یعنی اینکه فرستنده پیام موردنظر خود را با قابلیت‌هایی با شاخصه‌های مشخص به گیرنده منتقل کند. هرچند عنوان ارتباطات و اصطلاحات مربوط به آن به شیوه ای نو در علم ارتباطات مطرح شده است لیکن این اصول ارتباطی به دلیل جایگاه ویژه‌ای که در روابط اجتماعی بشر دارد از دیر باز تحت عناوین مختلف مورد توجه و دقت نظر بوده است.

از یک سو، ما در تعالیم دینی خود معتقدیم که پیشوایان معصوم، نمونه بارز انسان کامل هستند و در نتیجه برترین برخورد کلامی و غیرکلامی را می‌توان در سیره ائمه اطهار پی جویی کرد. از سوی دیگر رفتار و گفتار امام علی^۷ با توجه به موقعیت ویژه ایشان در دوران قبل و بعد حکومت داری مورد توجه است و زمینه ای برای به دست آوردن اصول ارتباطی درسیره و کلام ایشان هست.

۱,۲ اهمیت و ضرورت

یکی از نگرانی‌های دایمی بشر، تنهایی است؛ و انسان برای فرار از این تنهایی و برآورده کردن نیازهای اساسی خود ناچار به برقراری ارتباط با انسان‌های پیرامون خود هست. لذا انسان به‌طور ذاتی موجودی اجتماعی است^۱؛ و همین ارتباطات انسانی و تفاوت‌های بین افراد و نیاز آن‌ها به یکدیگر باعث پدید آمدن ابداعات و نوآوری‌ها و خلاقیت‌ها در همه زمینه‌ها شده است. لذا اگر ارتباط انسان‌ها با یکدیگر نبود، بنای عظیم فرهنگ انسانی به پا نمی‌گرفت و همچنین هیچ یک از دستاوردهای بزرگ انسانی نظیر زبان، خط و... پدید نمی‌آمد و بالاخره باید گفت که زیبایی زندگی در اجتماع انسان‌ها تجلی پیدا می‌کند.^۲

تاریخ ارتباطات، موضوعی همزاد تاریخ بشر است و از همان لحظات اولیه تاریخ بشر بوده است ولی مطالعات ارتباطی یکی از شاخه‌های جوان علوم اجتماعی معاصر جهان به شمار می‌رود. این مطالعات پس از جنگ جهانی

---

^۱ عمیدی و ثابت مقدم، مریم و مرتضی، هنر برقراری ارتباط موفق، اصفهان، فرهنگ مردم، ۱۳۸۴ ش، ص ۱۳.

^۲ همان، ص ۱۳.

دوم رو به رشد گذاشته و در نخستین برداشت‌ها ابتدا به عنوان انتقال اطلاعات و سپس به عنوان اقناع مورد توجه قرار گرفته‌اند و در برداشت‌های جدید از مقوله ارتباطات به منزله بیان شخصی و همچنین ابزار اصلی دگرگونی اجتماعی و سیاسی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند و گذشت زمان کم کم کشفیات خود را به مانشان خواهد داد چون هنوز شالوده‌های نظری و ابزارهای روش شناسی خاص خود را نیافته است.^۱

از یک سو ضرورت و نیاز به ارتباطات انسانی ما را ناگزیر می‌کند که با انسان‌ها ارتباط برقرار کنیم. آبراهام مازلو این نیازها را به شکل هرمی ترسیم کرده که ابتدای هرم را نیازهای بنیادی تشکیل می‌دهد و نوک و انتهای هرم را نیازهای انتزاعی تشکیل می‌دهد. سلسه مراتب نیازهای مازلو عبارتند از:

- نیازهای جسمی
- نیاز به امنیت و آرامش
- نیاز به تعلق خاطر داشتن
- نیاز به عزت نفس
- نیاز به خودشکوفایی^۲

از سوی دیگر ما معتقدیم که معصومین: مصداق بارز انسان کامل‌اند و آگاهی این بزرگواران از ظرفیت‌های وجودی انسان، ناشی از اتصال این بزرگواران به علم لایزال الهی است. پس اصول و روش‌ها را در مباحث مختلف علوم انسانی می‌توان از سنت و سیره معصومین: استنباط کرد که اعم از قول و فعل و تقریر معصومین: است. بعبارت دیگر در مواجهه با سیره معصومین: به اقیانوسی عظیم برخورد می‌کنیم که علوم روز به بسیاری از آن‌ها دست نیافته است.

البته این نکته باید مورد توجه قرار بگیرد که صحت و سقم مبانی علوم انسانی عموماً و علوم ارتباطات خصوصاً، باید از سیره معصومین: کشف شود. بعبارت دیگر برای راستی آزمایی و مقدار صحت و فساد این مبانی باید به ملاک معصوم رجوع کرد و مطمئناً برای ما مسلمان‌ها که قائل هستیم معصومین: به تمام ظرفیت‌های یک انسان آگاه‌اند رابطه معکوس ناصحیح است یعنی مسلم گرفتن مبانی امروزی و در نتیجه توجیه کردن سیره معصوم بر اساس این مبانی کاری غلط و دور از اعتقادات اسلامی است.

^۱ محسنیان راد، مهدی، ارتباط شناسی، تهران، سروش، چاپ هفتم، ۱۳۸۵ ش، صص ۱۹-۳۲.

^۲ تی وود، جولیا، ارتباطات انسانی، مهرداد فیروزبخت، تهران، مهتاب، چاپ دوم، ۱۳۷۹ ش، ص ۳۱.

دلیل ما برای پرداختن به زوایای زندگانی امام علی⁷ از بین سایر معصومان: همانا دوران منحصر به فرد امامت آن امام همام⁷ است که در ذیل عنوان امام علی⁷ علت این انحصار تبیین خواهد شد.

۱,۳ سؤالات تحقیق

۱. اصول سخن در کلام و سیره ارتباطی حضرت علی⁷؟
۲. حق مداری در سخن و سیره ارتباطی حضرت علی⁷؟
۳. اخلاق مداری در سخن و سیره ارتباطی حضرت علی⁷؟

۱,۴ پیشینه تحقیق

ارتباطات از موضوعات پرطرفداری است که مورد بحث قرار گرفته است. توجه به علوم ارتباطاتی از همان صدر اسلام و حتی قبل از اسلام در میان اعراب وجود داشته است. قبل از اسلام که گفتن اشعار در زندگی روز مره کاربردی فراوان در جنگ‌ها و تحریک احساسات داشته است و بعد از اسلام هم همین رویکرد با نزول قرآن به اوج خود رسید. لذا شهید مرتضی مطهری می‌فرمایند که مسلمانان، علوم زبان و به خصوص فصاحت و بلاغت را ابداع کردند و بدین وسیله سخنرانی در ارتباطات جمعی و فردی از برنامه ای مسلمانان گردید.^۱

البته اگر از بعد تخصصی به این دانش نگاه کنیم می‌توان ادعا کرد که این دانش علمی جوان است؛ یعنی در عین حال که از قدیم صحبت از این علوم ارتباطی بوده ولی باز به صورت مستقل به این مقوله نگاه نشده است. در قرآن به تناسب مباحث و عمده‌تاً ذیل مباحث تربیتی به این مقوله اشاراتی شده است مثلاً آیه ۴۷ سوره مریم یا آیات دو و چهار و یازده سوره حجرات و بعضی آیات دیگر دلالت بر ادب و احترام متقابل دارند. در منطق جنبه ارتباط کلامی در بحث دلالت و همچنین به تفصیل در بحث خطابه خصوص مهارت‌های ارتباط مؤثر مورد بحث قرار می‌گیرد.

---

^۱ مطهری، مرتضی، ده گفتار، تهران، صدرا، چاپ پنجم، ۱۳۶۸ ش، صص ۲۲۴-۲۲۹.

همزمان با پیشرفت مباحث علوم انسانی و عرضه مباحث روز بر ثقلین، علوم ارتباطات نیز به محک قرآن و سنت آزموده شد. در خصوص اصول ارتباطی آثاری اعم از مقاله و پایان نامه به رشته تحریر درآمده که ازجمله آن می‌توان به مقاله «تحلیل سیره میان فردی پیامبراکرم» توسط دکتر خان محمدی اشاره کرد که ارتباطات انسانی را در بیان و سیره پیامبر اکرم⁹ مورد تحلیل قرار داده است. همچنین به زندگی امیرالمؤمنین⁷ در کتاب ارزشمند دانشنامه امیرالمؤمنین⁷ توسط عالم فرزانه آیه الله ری شهری به‌طور مفصل پرداخته شده است که این کتاب زندگانی حضرت امیرالمؤمنین⁷ را به‌طور مفصل مورد شرح و بررسی قرار داده است ولی درخصوص اصول ارتباطی درسیره امام علی⁷ اثری اساسی نیافتیم.

۱,۵ تعریف نظری مفاهیم

در ابتدای بحث به پاره ایی از مفاهیم مربوط به موضوع پایان نامه اشاره می‌شود.

اصول

در لغت: اصول جمع اصل، در لغت به معنای ریشه، پایه و اساس است.

خلیل بن احمد چنین می‌گوید:

«الاصلُ أسفلُ کلِّ شیءٍ»^۱. یعنی بنیادی‌ترین مکان هرشیء.

راغب در مفردات خود، اصل را ریشه و پایه ترجمه نموده است.^۲

در اصطلاح: می‌توان برای علوم، مبانی و مبادی و اصول معینی در نظر گرفت. اصول در هر علمی، قواعدی

است که احکامش برآن بنیان می‌شود. در نتیجه می‌توان گفت: اصل عبارت است از قاعده حاکم بر پویایی و

تحول یک ساخت.^۳

---

^۱ فراهیدی، خلیل بن احمد، ترتیب کتاب العین، تحقیق مهدی المخزومی و ابراهیم السامرائی، تصحیح اسعد الطیب، قم، الطبعه الاولى، تهران، اسوه، ۱۴۱۴ ق، ذیل «أ ص ل»

^۲ راغب اصفهانی، حسین بن احمد، ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ قرآن کریم، ترجمه و تحقیق غلامرضا خسروی حسینی، چاپ دوم، تهران، مرتضوی، ۱۳۷۵ ش، ذیل «أ ص ل»

^۳ احمدی، علی اصغر، اصول تربیت، تهران، انجمن اولیا و مربیان، بهار ۱۳۸۶ ش، ص ۹

۱,۵,۱ ارتباط

مفهوم ارتباط مفهومی است گسترده و عام که شامل همه انواع ارتباط اعم از ارتباط با خدا، ارتباط با طبیعت، ارتباط با حیوان و... می‌شود. منظور از ما از ارتباط، ارتباط انسان با هموعان خود می‌باشد.

۱,۵,۱,۱ انواع ارتباطات انسان

الف) با خدا

این شیوه ارتباطی، اولین قدم به سوی ارتباط با غیرخود است. این نوع ارتباط ویژه تمامی موجودات است و می‌تواند از روی اختیار یا بدون آن باشد.^۱

ب) باخود

این ارتباط در وقتی است که ما ابتدا با خود ارتباط برقرار کنیم و آن عبارت است از اینکه جریان تفهیم و تفاهم را در درون خود انجام می‌دهیم که یک نوع ارتباط درونی است. این نوع ارتباط در برگیرنده مشکلات درونی یا حل تعارضات درونی فرد است و در این نوع علاوه بر برنامه ریزی برای آینده، عملکرد عاطفی و ارزیابی خود و دیگران را مورد توجه قرار می‌دهد. ارتباط باخود، همان‌طور که از نامش پیداست خود را مورد توجه و محور اصلی بحث قرار می‌دهد.^۲

ج) با طبیعت

انسان در زندگی خود با موجودات دیگری غیر از انسان، تعامل وسیعی دارد مثل بهره‌وری از درختان و حیوانات که در قالب ارتباط با طبیعت تعریف می‌شود.

---

^۱ فقال لها و للارض اثتيا طوعاً او کرهاً قالتا اتینا طائعين. فصلت / ۴۱.

^۲ فرهنگ، پیشین، ص ۱۲.

(د) با دیگران

معنای ارتباط

ارتباط در لغت در صورتی که آن را مصدر متعدی بگیریم به معنای ربط دادن، بستن، بر بستن است و اگر به صورت اسم مصدر در نظر گرفته شود به معنای بستگی، پیوند، پیوستگی و رابطه، معنا می شود.^۱

درباره معنی خود کلمه ارتباط، در فرهنگ دانشگاهی آریان پور برای این لغت معادل های ارتباط، خطوط ارتباطی، وسایل ارتباطی، مبادله، گزارش و... آمده است.^۲

کلمه ارتباط به طور مفرد، به معنای جریانی است که ضمن آن یک پیام از یک منشأ به یک مخاطب منتقل می گردد به زبان ساده تر می توان گفت ارتباط شامل چگونگی بیان یک مطلب به فرد است.^۳

ارسطو فیلسوف یونانی شاید اولین دانشمندی باشد که ۲۳۰۰ سال پیش نخستین بار در زمینه ارتباط سخن گفت و شاید بسیاری از تعریف هایی که برای ارتباط ارائه شده تا حدودی از تعریف ارسطو سرچشمه گرفته شده باشد. او در کتاب مطالعه معانی بیان در تعریف ارتباط می نویسد: ارتباط عبارت است از جست و جو برای دست یافتن به کلیه وسایل و امکانات موجود برای ترغیب و اقناع دیگران.^۴

در مورد تعریف ارتباط و ارتباطات، نظرات متفاوتی مطرح شده است. در تعاریف اولیه ای که برای آن ذکر شده است بر حرکت خطی از گیرنده به فرستنده تاکید شده است. در حالیکه در تعاریف متأخر بر فراگرد دو سویه بودن آن و تبادل و اشتراک اطلاعات، نگرش ها، افکار و عواطف تاکید شده است.^۵

از دیدگاه روانشناسی نیز ارتباط، فراگردی حاوی تمام شرایطی که متضمن انتقال معنا باشد تعریف شده است.^۶

دراکثر تعاریف ارائه شده، ارتباط یک فراگرد محسوب می شود. فراگرد عبارت از هر رویدادی که یک تغییر ممتد را در زمان نشان می دهد. فراگرد ایستا نیست بلکه پویاست، همچنین آغاز و پایان ندارد. نیز اینکه اجزاء

---

^۱ هارچی، اون و دیگران، مهارت های اجتماعی در ارتباطات انسانی، ترجمه خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت، تهران، رشد، چاپ چهارم، ۱۳۸۶ ش، ص ۱۲.

^۲ آریان پور کاشانی، عباس، فرهنگ دانشگاهی انگلیسی- فارسی، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۵ ش، ص ۴۳۲.

^۳ معتمدنژاد، کاظم، وسایل ارتباط جمعی، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی، چاپ دوم، ۱۳۷۱ ش، ج ۱، ص ۳۷.

^۴ محسنیان راد، پیشین، ص ۴۳.

^۵ فرهنگی، علی اکبر، ارتباطات انسانی، تهران، رسا، چاپ دوم، ۱۳۷۴ ش، ج ۱، صص ۶-۹.

^۶ هارچی، پیشین، ص ۲۱.

و عناصر آن دارای کنش‌های متقابل‌اند و بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و از هم تأثیر می‌پذیرند و نهایتاً فراگرد دارای ردیفی از اجزا نیست.^۱

در تعریفی دیگر، نویسنده کتاب ارتباط شناسی با ادعای اینکه تعاریف پیش گفته به برخی از جنبه‌ها پرداخته و از سایر جوانب غفلت کرده‌اند، ارتباط را فراگرد انتقال پیام از سوی فرستنده برای گیرنده با شرایطی که در گیرنده پیام، مشابهت معنا با معنای مورد نظر فرستنده ایجاد شده باشد تعریف می‌کند.^۲

از آموزه‌های اسلامی در خصوص ارتباط این چنین استنباط می‌شود که ارتباط یک فراگرد است. یکی از محققان تعریف ارتباط را این گونه می‌آورد: ارتباط عبارت است از فراگرد انتقال پیام اسلام از سوی فرستنده (با شرایط و ویژگی‌هایی که اسلام تعیین کرده) برای گیرنده (همه مردم، مسلمانان، مومنان و...) با هدف آموزش، اقناع یا برانگیختن مخاطب برای یک عمل معین، مشروط بر آنکه در گیرنده پیام، مشابهت معنی با معنای مورد نظر فرستنده پیام ایجاد شود.^۳

ویژگی‌های ارتباطات انسانی

ارتباطات انسانی یک تعامل گزینشی، نظام مند، منحصر به فرد و رو به پیشرفت است که سازنده شناخت طرفین از یکدیگر و محصول این شناخت است و موجب خلق معانی مشترک در بین آن‌ها می‌شود.

برای درک و برداشت بهتر از اصول ارتباطات اصطلاحات موجود را به طور اختصار بررسی می‌کنیم:

- گزینشی:

یعنی اینطور نیست که با هر کسی که دوست داشتیم ارتباط برقرار کنیم بلکه این ارتباط باید با افراد قلیلی باشد و خطر در میان گذاشتن رازهای خود را با آن‌ها به جان می‌خریم.

- نظام مند:

ارتباطات انسانی نظامند هستند یعنی در قالب نظام‌های مختلف روی می‌دهد. ارتباط در بافت‌هایی اتفاق می‌افتد که بر وقایع و معانی تخصیص یافته به ارتباط تأثیر می‌گذارند مثل نهاد دانشگاه یا جامعه آمریکا.

- منحصر به فرد:

---

^۱ محسنیان راد، پیشین، صص ۷۰-۷۵.

^۲ محسنیان راد، پیشین، ص ۴۳.

^۳ خندان، محسن، تبلیغ اسلامی و دانش ارتباطات اجتماعی، تهران، سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۷۴ ش، ص ۱۸۹.

در روابطی که فراتر از نقشهای اجتماعی هستند هر شخصی منحصر به فرد و از همین رو بی بدیل است. هر رابطه دوستانه ای بی همتاست چون هر شخصی بی همتاست. هر رابطه ای برای خود الگو و آهنگ خاصی دارد. حتی برای خود واژگان خاصی دارد که در سایر روابط میان فردی یافت نمی‌شوند.

- فرایند رو به پیشرفت:

یعنی ارتباطات انسانی بتدریج متکامل تر و میان فردی تر می‌شوند. دوستی‌ها باگذشت زمان عمیق و با معنا می‌شود و گاهی هم به تدریج افت می‌کند. با توجه به پویا بودن روابط، روابط همیشه یکسان باقی نمی‌مانند و پیوسته مثل خود انسان‌ها تغییر می‌کنند.

- تعامل:

ارتباطات انسانی عبارت است از فرآیند تعامل بین انسان‌ها. در ارتباطات انسانی افراد هم فرستنده‌اند و هم گیرنده. مثل اینکه معلم با ما حرف می‌زند و ما سرمان را به نشانه تأیید تکان می‌دهیم.

- افراد:

در ارتباطات انسانی با دیگران، برخوردها، راه حل‌های تازه ای می‌ابند. شاید هم با شنیدن حرفهای او احساس شما در مورد دوستان عوض شود.

- شناخت شخصیتی:

ارتباطات انسانی شناخت ما را از دیگران بالا می‌برد. تا اطلاعاتی از اشخاص نداشته باشیم نمی‌توانید با آنها مثل یک انسان کامل برخورد کنید. ارتباطات انسانی باعث شناخت دیگران و شناخت دیگران باعث اعتماد و اعتماد باعث پیدا کردن آرامش و در نتیجه خود افضایی می‌شود.

- معانی:

معانی و برداشتهای مشترک، اساس ارتباطات انسانی است. ارتباط فقط مبادله کلمات نیست زیرا افراد در حین ارتباط در پی یافتن معنای کلمات و رفتارهای یکدیگر هستند.

- آنی:

محققان معتقدند معانی رابطه ای یک بعدی دارند: